

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА МЕНТАЛЬНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІНЦЯ ЯК ЧИННИК ЕКО- ОРІЄНТОВАНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті представлено аналіз психологічної структури ментальної моделі управління, діючого в рамках традиційного управління. Показано принципові відмінності ментальної моделі суб'єкта еко-орієнтованого управління. Проаналізовано категорії «управлінська ідея» та «управлінська місія». Визначено базові принципи реалізації управлінської ідеї та управлінської місії. Показано відмінності результатів та наслідків управлінської діяльності, що відтворюється під егідою Ідеї та Місії. Підтверджено один із базових тезисів психологічної науки щодо свідомості як особливого інструменту породження Миру, в якому людина живе.

Ключові слова: *управління, суб'єкт управлінської діяльності, ментальна модель, управлінська ідея, управлінська місія, принципи управлінської діяльності, СМД-методологія, СМД-підхід, «штучні» об'єкти та процеси, «природничі» об'єкти та процеси, управлінське мислення, природничо-наукове мислення, соціо-культурний простір, соціо-еколого-економічні системи*

Управління як соціальний феномен притаманне усім без винятку сферам життєдіяльності людини. За визначенням П. Друкера, управління являється найважливішим ресурсом суспільства. На його думку, цивілізаційні успіхи людства на вісімдесят відсотків визначаються ефективністю управління та лише на двадцять – природними ресурсами та технологіями. Отже, соціальне управління представляє собою безперервний процес впливу суб'єкта управління на об'єкт управління з метою організації й координації спільної діяльності та досягнення ефективних результатів. Зміст діяльності суб'єкта управління спрямований на діагностику й прогнозування стану та змін організаційної системи, формування програми дій, прийняття управлінських рішень.

Оскільки ключовою фігурою процесу управління є особистість (з її свідомістю, мисленням, мотивацією, спрямуваннями, інтересами, цінностями), можна, слідом за А. Файодем, констатувати безперечний факт, що «соціальне управління наскрізь пронизане психологічним змістом». У зв'язку з цим, у фокусі науково-прикладного вивчення знаходяться наступні питання: по-перше, методологічні принципи організації та побудови управлінської діяльності; по-

друге, особливості конструювання та перетворення схем діяльності з управління на рівні ментальних структур; по-третє, визначення специфіки та результатів управлінської діяльності як проекції ментальної моделі суб'єкта управління.

За визначенням Дж. О'Коннора, ментальні моделі представляють собою ідеї та уявлення, які людина використовує для спрямування власних дій, для розуміння та пояснення причин і наслідків, а також для надання сенсу життєвому досвіду [2].

Вважаючи на це, *метою* даної статті є теоретико-методологічне визначення психологічної структури ментальної моделі управлінця як провідного чинника здійснення еко-орієнтованої управлінської діяльності.

Основними *завданнями* її реалізації виступають: аналіз психологічної структури ментальної моделі управлінця, діючого в рамках традиційного управління; визначення принципових відмінностей ментальної моделі суб'єкта еко-орієнтованого управління; розгляд психологічної категорії «управлінська ідея» та «управлінська місія»; виокремлення базових принципів реалізації управлінської ідеї та управлінської місії; прогнозування відмінностей результатів та наслідків управлінської діяльності, що відтворюється під егідою Ідеї та Місії.

Отже, суспільне життя людства (за визначенням К. Маркса, М. Вебера, П.Бурдьє) – це багатомірний простір соціальних процесів, соціальних відносин, соціальних позицій та соціальних практик, які взаємообумовлені та функціонально пов'язані між собою.

Водночас, Г. Зіммель описує соціальний простір як «бездієву форму», що існує лише завдяки діяльності суб'єктів. Інакше кажучи, сам соціальний простір (як соціально-психологічний феномен) та всі процеси в ньому (економічні, культурні, політичні) – це результат Управління та предмет Управління.

В процесі еволюції суспільних відносин Управління трансформувалося в самостійну та досить специфічну Діяльність в рамках якої створені та існують культурно-історичні, соціально-економічні й інженерно-технічні об'єкти. Жоден з них (за СМД-методологією Г. Щедровицького, О. Зинов'єва, Б.Грушина) неможливо назвати «природньо існуючими» та об'єктивно функціонуючими поза Мисленням та Діяльністю людини. А це означає, що постановка проектних управлінських завдань передбачає побудову нових та змінення вже існуючих штучних об'єктів (соціальних, економічних, культурних) [1, 4-5].

Таким чином, однією з категорій управлінського мислення виступає категорія так званого «штучного» (див. рис. 1) як соціокультурний простір, що містить в собі і предмет й результат управління.

Водночас, цілісний Мир життєдіяльності людини включає в себе й простір природничих об'єктів та природничих процесів. «Об'єктивність» об'єкта в ньому та його незалежність від мислення і діяльності дослідника встановлюється природничо-науковою картиною Миру, яка в СМД-методології визначається як категорія «природничого» (див. рис. 1).

Відповідно, мислення індивіда у відношенні до так званого «штучного» пов'язане з постановкою проектних управлінських завдань, спрямованих на побудову нових або змінення вже існуючих «штучних» соціальних, економічних, культурних об'єктів. Що, по суті, й визначається як *управлінське мислення*. В свою чергу, мислення індивіда у відношенні до так званого «природничого» відображує «реальність буття об'єкту». А це, за своїм змістом, і є *природничо-наукове мислення*.

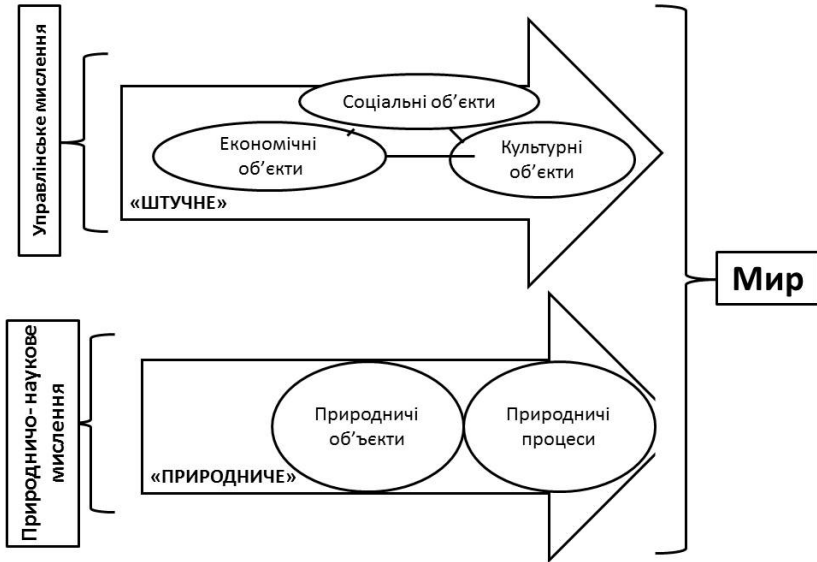

Рисунок 1. Схема онтологічної єдності Миру
(за Г.П. Щедровицьким)

Отже, Мир, в онтологічному розумінні, це не розрізнене існування «штучних» та «природничих» процесів, а їх діалектична єдність. Мир або оточуюче середовище (за визначенням Ю.М. Швалба) – це «система усвідомлених умов існування, які оказують безпосередній вплив на способи організації життєдіяльності людини» [3]. З цієї точки зору, на наш погляд, традиційне управління є проекцією діяльнісного відношення до Миру (оточуючого середовища).

Це означає, що в фокусі управлінської свідомості знаходиться пласт «штучних» процесів, де лежить і предмет і результат управлінської діяльності («штучні» соціальні, культурні, економічні об'єкти), а пласт природничих об'єктів та процесів виступає в якості ресурсно-сировинної бази. В ній, в свою чергу, полягає природничо-сировинний і людський ресурс.

На наш погляд, ключовою позицією ментальної моделі управління, діючого в рамках традиційного управління, виступає Ідея (див. рис. 2). Ідея (греч.: образ, уявлення, форма) – це мислений прообраз будь якого явища (предмета або дії), який містить в собі основні та суттєві риси. Тобто, з точки зору СМД-підходу, ідея – це не щось інше, як ціль. Ціль – як образ бажаного результату діяльності. А це, в свою чергу, означає, що ментальна карта управління (діючого в контексті традиційного управління) представлена в категоріях «ціль», «результат», «засоби», «ресурси», «програма дій» (в рамках СМД-методології – «квадрат Діяльності»).

Як видно, в традиційному управлінні управлінський світогляд центрований на реалізації управлінської Ідеї де базовим принципом виступає *принцип використання*: використання природничо-сировинних та трудових (людських) ресурсів. А, в свою чергу, провідними завданнями його реалізації виступають: розвиток, засвоєння та впровадження (див. рис. 2).

Показниками результативності, відповідно, виступають ефективність та продуктивність організаційної діяльності, розширення споживання та попиту, конкурентоспроможність результатів (продукту) діяльності організаційної структури на ринку товарів та послуг.

Отже, цілковито виправдана в традиційному управлінні, управлінська орієнтація на отримання прибутків та дивідендів, прагнення до лідируючої позиції на ринку, реалізація конкурентних амбіцій формують *прагматично орієнтований світогляд суб'єкта управління*.

На наш погляд, така *прагматичність управлінського світогляду* обумовлює замикання і управлінських смислів і самого процесу управління на внутрішньо організаційній структурі. Що, в свою чергу, закономірно супроводжується: по-перше, відчуженням суб'єкта управління від об'єкта управління; по-друге, техноцентричним відношенням до Миру (оточуючого середовища); по-третє, відірваністю від Миру.

Управління за такими принципами набуває риси користувальницького відношення до Миру, а це означає, що більшість актуальних екологічних та територіально-адміністративних проблем являється слідством реалізації подібного управлінського світогляду та управлінських підходів. Напевно можна стверджувати, що «криза сучасної цивілізації – це криза управлінського мислення».

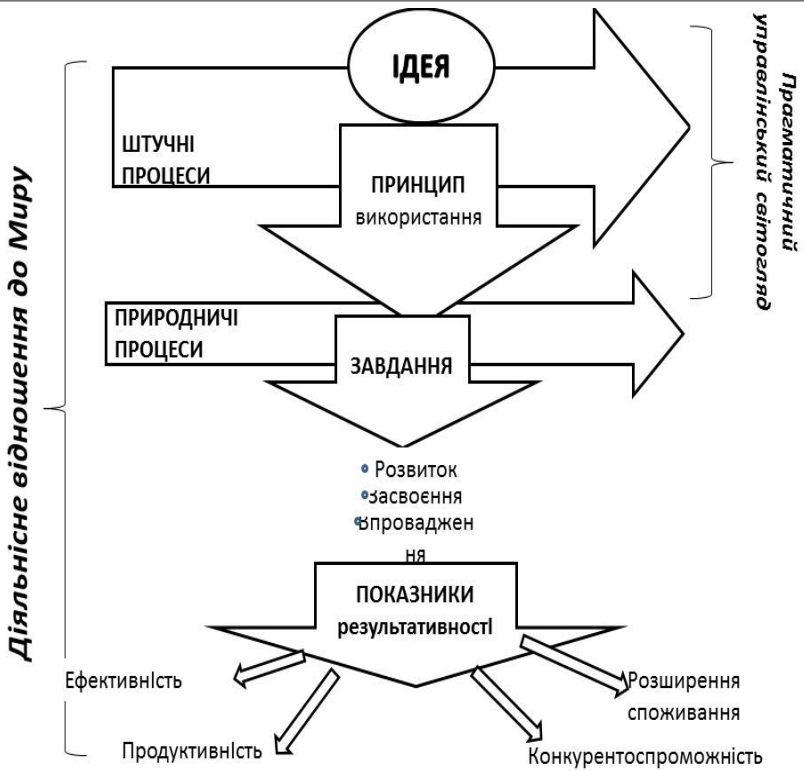

Рисунок 2. Психологічна структура ментальної моделі управлінця, діючого в рамках традиційного управління

Спираючись на дві наступних тези (з СМД-підходу): перша – «мисль структурує дію»; друга – «вся структура діяльності принципово розрізняється в залежності від цілі діяльності», розглянемо принципово інший спосіб організації управлінського мислення де ключовою позицією ментальної моделі управлінця виступає управлінська Місія.

Місія (від лат. missio – відправлення, посилка; в англ. mission – смисл існування, основна ціль). Управлінська місія – це вираження здатності (або наміру) задовольняти (або створювати) соціально значущі та етично прийнятні об'єкти, явища та процеси. Такий смисловий та етичний зміст Місії, на наш погляд, визначає принципову спрямованість і управлінської думки і управлінської діяльності поза межі організаційної структури (див. рис. 3).

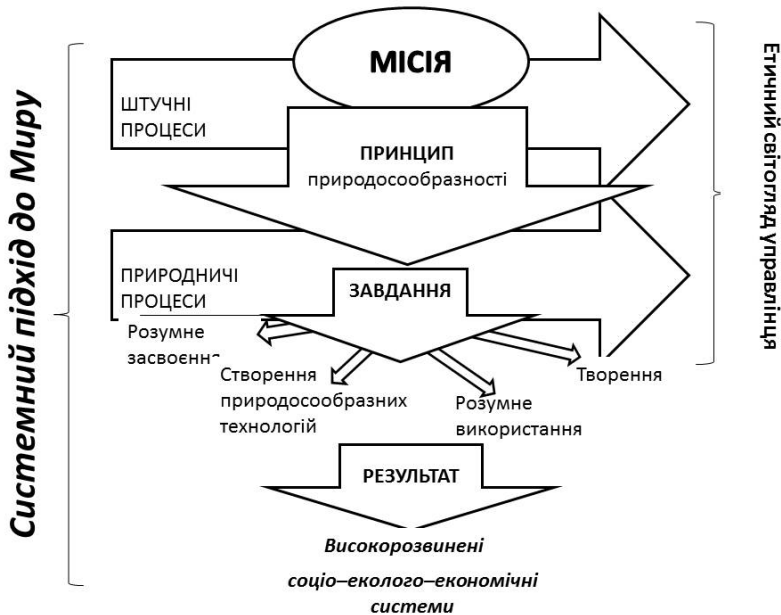

Рисунок 3. Психологічна структура ментальної моделі суб'єкта еко-орієнтованого управління

Етичний характер світогляду управлінця визначає орієнтацію управлінського мислення на Мир (оточуюче середовище) в цілому, у сукупності «штучних» та «природничих» процесів в структурі життєдіяльності людини. А це, свою чергу, означає, що організація управлінського мислення під егідою місії забезпечує реалізацію системного підходу до Миру, а також до управління як процесу.

Ще раз підкреслимо, що Місія управління виводить і управлінський світогляд і управлінські смисли поза межі організаційної структури, роблячи, тим самим, управлінський світогляд етичним, а управлінські смисли природосообразними. Реалізація управлінського принципу природо-сообразності передбачає реалізацію завдань: розумного засвоєння, розумного використання, творіння, створення «корисних» природо- та людиносообразних технологій та продуктів.

Показниками результативності такого еко-орієнтованого управління виступають: створення та використання високорозвинених соціо-еколого-економічних систем, підвищення якості життя, збереження природних та людських ресурсів.

Показово, що ключовим змістовним компонентом управлінської місії виступає якісний аспект реалізації управлінської діяльності, а саме прагнення: змінити умови та якість життя, поліпшити властивості соціального та природничого середовища. Відповідно до цього, основними стратегічними пріоритетами управління являються: по-перше, адміністративно-територіальній, як задоволення запиту конкретної суспільної системи, з одного боку, та врахування особливостей природничо-ресурсних умов регіону, з іншого; по-друге, суспільний, як внесок у локально-місцеве товариство та вирішення конкретних громадських проблем; по-третє, споживацький, як задоволення потреб та запитів клієнтів, а також врахування інтересів партнерів.

Усвідомлена та вербалізована управлінська місія включає в себе три взаємопов'язані логічні рівні: призначення організації; специфіка її ідентифікації; цінності під егідою яких реалізується організаційна діяльність.

Отже, здійснений нами теоретико-методологічний аналіз психологічної структури ментальної карти управлінця як чинника ефективності управлінської діяльності дозволяє зробити наступні висновки:

1. Специфіка та своєрідність управлінської діяльності дозволяють ототожнювати її з мистецтвом. А мистецтво – це не те, з чим людина народжується. Мистецтво – це те, чим людина свідомо оволодіває. Отже, опанування мистецтва управління представляє собою складний пошуковий усвідомлений процес, безпосередньо пов'язаний із світоглядом суб'єкта управлінської діяльності та його трансформаціями.

2. Якість та результативність управлінського мистецтва безпосередньо визначається особливостями організації ментальної моделі управлінця («Мисль структурує дію»).

3. Трансформація прагматично спрямованого управлінського світогляду в етично орієнтований управлінський світогляд, на наш погляд, відбувається завдяки зсуненню акцентів управлінської свідомості з Ідеї управління на Місію управління.

4. Центрованість ментальної моделі управлінця на Ідеї чи Місії визначає колосальні відмінності результатів управлінської діяльності, а також її наслідків.

5. Реалізація управлінської місії з дотриманням принципу природосообразності робить управлінську діяльність его-орієнтованою та системною.

6. Результати здійсненого нами теоретико-методологічного аналізу психологічної структури ментальної моделі управлінця як чинника ефективності управлінської діяльності підтверджують один із базових концептуальних тверджень психологічної науки

щодо свідомості як особливого інструменту, що породжує Мир, в якому людина живе. Зважаючи на це, більш зрозумілою стає теза класика світової літератури Л.М. Толстого: «...головне діло удосконалення – працювати над думками».

Визначення особливостей співвідношення феноменів управлінського мислення та управлінської свідомості; вивчення соціально-психологічних механізмів реструктуризації ментальної моделі суб'єкта управління; аналіз параметрів еко-орієнтованого управління вважаємо перспективами нашого подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Зинченко А.П. Путеводитель по основным понятиям и схемам методологии Организации, Руководства и Управления: хрестоматия по работам Г.П. Щедровицкого [Текст] / А.П. Зинченко, А.Г. Реус. – М.: Дело, 2004. – 208 с.
2. О'Коннор Дж. Искусство системного мышления: Необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем / Джозеф О'Коннор и Иан Макдермотт. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 256 с.
3. Швалб Ю.М. К определению понятий среды и пространства жизнедеятельности человека / Ю.М. Швалб. // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України – Том 7 – екологічна психологія, випуск 2. – 2004. – С. 183-190.
4. Щедровицкий Г.П. Оргуправленческое мышление: идеология, методология, технология: курс лекций [Текст] / Г.П. Щедровицкий // Архив Г.П. Щедровицкого. – М.: Изд-во «Путь», 2003 – Т.4. – 477 с.
5. Щедровицкий П.Г. Организационное проектирование в системе управленческой деятельности [Текст] / П.Г. Щедровицкий // Проблемы управления. Концепт: сборник статей. – М., 1998. – С. 20-38.

Транслітераційний переклад списку використаних джерел

1. Zinchenko A.P. Putevoditel' po osnovnym ponyatiyam i skhemam metodologii Organizacii, Rukovodstva i Upravleniya: hrestomatiya po rabotam G.P. SHCHedrovickogo [Tekst] / A.P. Zinchenko, A.G. Reus. – М.: Delo, 2004. – 208 s.
2. O'Konnor Dzh. Iskusstvo sistemnogo myshleniya: Neobhodimye znaniya o sistemah i tvorcheskome podhode k resheniyu problem / Dzhozef O'Konnor i Ian Makdermott. – М.: Al'pina Biznes Buks, 2006. – 256 s.
3. SHvalb YU.M. Kopredeleniyu ponyatij sredy i prostranstva zhiznedeyatel'nosti cheloveka / YU.M. SHvalb. // Aktual'ni problemi psihologii: zbirk naukovih prac' Institutu psihologii imeni G.S.Kostyuka NAPN Ukraini – Tom 7 – ekologichna psihologiya, vipusk 2. – 2004. – S. 183-190.
4. SHCHedrovic'kij G.P. Orgupravlencheskoe myshlenie: ideologiya, metodologiya, tekhnologiya: kurs lekcij [Tekst] / G.P. SHCHedrovickij // Arhiv G.P. SHCHedrovickogo. – М.: Izd-vo «Put'», 2003 – Т.4. – 477 s.

5. SHCHedrovickij P.G. Organizacionnoe proektirovanie v sisteme upravlencheskoj deyatelnosti [Tekst] / P.G. SHCHedrovickij // Problemy upravleniya. Koncept: sbornik statej. – M., 1998. – S. 20-38.

Тищенко Л.В. Психологическая структура ментальной модели управленца как фактор эко-ориентированной управленческой деятельности

В статье представлен анализ психологической структуры ментальной модели управленца, действующего в рамках традиционного управления. Показаны принципиальные отличия ментальной модели субъекта эко-ориентированного управления. Проанализированы категории «управленческая идея» и «управленческая миссия». Определены базовые принципы реализации управленческой идеи и управленческой миссии. Показаны отличия результатов и последствий управленческой деятельности, которая осуществляется под эгидой Идеи и Миссии. Подтвержден один из базовых тезисов психологической науки относительно сознания как особого инструмента порождения Мира, в котором человек живет.

Ключевые слова: *управление, субъект управленческой деятельности, ментальная модель, управленческая идея, управленческая миссия, принципы управленческой деятельности, СМД-методология, СМД-подход, «искусственные» объекты и процессы, «естественно-природные» объекты и процессы, управленческое мышление, естественно-природное научное мышление, социо-культурное пространство, социо-эколого-экономические системы*

Tyshchenko L.V. The psychological structure of mental model of manager as a factor of eco-oriented management activities

The article considers management as a separate and specific form of human activity. It shows the dialectical relationship of specifics of organization of thinking of the subject of management and the parameters of process of control. The article presents the analysis of the psychological structure of mental model of the manager acting within the framework of traditional management. The fundamental differences of the mental model of the subject of eco-oriented management are discussed. Such categories as “management idea” and “management mission” are analyzed. The basic principles of management idea and management mission are identified. The article shows the differences in results and impact of management activities carried out under the auspices of the Idea and Mission. It confirms one of the basic theses of psychological science regarding consciousness as a particular tool of creation of the world in which human lives.

Keywords: *management, subject of management activity, mental model, management idea, management mission, principles of management, SMD-methodology, SMD-approach, “artificial” objects and processes, “natural” objects and processes, managerial thinking, natural scientific thinking, socio-cultural space socio-ecological-economic system*